

Zsupos Zoltán: Hirdetmények, színlapok, aprónyomtatványok

Az 1848-1849-es szabadságharc győri nyomtatványai^[1]

„Emberes” kötetet állított össze Zsupos Zoltán az 1848-1849-ben Győrött kiadott hirdetményekből, színlapokból és aprónyomtatványokból. Ha csak a közölt kiadványok lelőhelyeit soroljuk fel, már abból is látható, mekkora munkát végzett el a szerző.^[2] A Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum Helytörténeti gyűjteményében található nyomtatványok képezték a kiadás alapját, melyhez még hét másik gyűjtemény (levéltárak, könyvtárak) anyagát nézte át, és készített egy 456 tételes katalógust. A katalógus az elsők között van, amelyben egy város ilyen jellegű nyomdai kiadványai – az ország nyolc intézményéből összegyűjtve – fellelhetők, kutathatók.

Az 1848. március 15. és 1849. december 25. között, közel 22 hónap alatt keletkezett nyomtatványok mennyisége mutatja, hogy 1848-49-ben a sajtószabadság következtében a sajtótermékek száma hihetetlenül megnövekedett, ugyanis nem kellett már a cenzorral engedélyeztetni, és a Kancellária Könyvvizsgálati Bizottmányának fölterjeszteni a kiadni kívánt újságokat, könyveket, hirdetményeket, bármilyen nyomdaterméket – egészen a számolócéduláig. Ez azonban magában rejtette az utókorra nézve azt a veszélyt is, hogy ezeket a „szóróanyagokat” nem volt kötelező megőrizni, emiatt a naptárakhoz, kalendáriumokhoz hasonlóan nagy számban el is tűntek, elenyésztek.

[1] Zsupos Zoltán (2014): Hirdetmények, színlapok, aprónyomtatványok. Győr 1848-1849. Kundmachungen, Theaterzettel, Kleindrucksachen. Raab 1848-1849. Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Győr. 711 p. (A Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum Katalógusai, 1.)

[2] Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győri Egyházmegyei Levéltár, Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, A győri Richter Alapítvány gyűjteménye, Magyar Országos Levéltár, Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára.

A győri hivataloknak, levéltáraknak és a Rómer alapította bencés múzeumnak köszönhető elsősorban, hogy mégis ilyen nagy számban fennmaradtak ezek az aprónyomtatványok. A szerző ismerteti is a Korbonits János polgármester által jegyzett felterjesztést, amely például megőrizte az 1848. május 1. és augusztus 1. között a Streibig nyomdában kinyomtatott kiadványok címét. Ezekről egy levéltári feljegyzésből tudható, hogy bekötve „levéltárba tétetni” rendeltettek.^[3] Itt kell megemlítenünk Ecker Jánost, városunk neves naplóríróját és a város történetét mindenféle más módon dokumentáló polgárát is, akinek köszönhetően többek között a legelső tétel, Vörösmarty Szózata is fennmaradt, mely „Énekeltetett a győri magyar színházban március 16-án 1848”.^[4]

Győr város 1848–49-es történetével kapcsolatban – mint azt Bana József előszava és a kötetben található irodalomjegyzék is mutatja – sok, a katalógusban is jelzett, felhasznált kiadvánnyal találkozhatunk Balázs Péter, Hermann Róbert, Rónay Jácint és Szávay Gyula tollából. A korról kapcsolatban legutóbb megjelent Hermann Róbert Győr város és megye hadtörténete 1848–49-ben^[5] munkájában közölt levéltári forrásokhoz is nagyszerű kiegészítés a katalógusban összegyűjtött nyomtatott anyag.

A 711 oldalas A/4 méretű, keménytáblás mű két nagy részből áll: Az elsőben a szöveges leírásokat találhatjuk, a második, nagyobb terjedelmű részben pedig a leírt tételek (nyomtatványok) fotóját nézhetjük meg. A szöveges katalógusrészbe műfajuk szerint három részre osztva kerültek a kiadványok: Hirdetmények, Színlapok, Aprónyomtatványok. Ez utóbbin belül tematikusan csoportosított a szerző: közigazgatással kapcsolatos nyomtatványok; oktatással kapcsolatos jelentések, meghívók; a városi intézmények kiadványai, jelentései; egyházzal kapcsolatos nyomtatványok; színházzal kapcsolatos nyomtatványok; iparral, kereskedelemmel kapcsolatos nyomtatványok. Nem elégedett meg azonban Zsupos Zoltán azzal, hogy leírta a tételek címét (vagy ahol szükséges volt, címet adott nekik), méretüket és lelőhelyüket, hanem jelzi, hol jelent már meg a nyomtatvány szövege és/vagy képe, illetve idéz az adott kiadvánnyal kapcsolatos hivatali levelezésből, levéltári forrásokból, vagy éppen a nyomtatvánnyal kapcsolatos munkákból: Ecker János éles szemű, olykor csipős stílusú naplójából, vagy az 1848. augusztus 10-ig megjelenő Hazánkból. Olykor „finom csemege” a kor nyelvezetére fogékony olvasónak, hogy a napló, az újságcikk és a hivatali levelezés nyelvezete, stílusa milyen viszonyban állnak egymással.^[6]

A nyomtatványok jelentős része kétnyelvű, magyar és német, ez is azt mutatja, amit a helyi *Vaterland* című újság története, mely 1847-től Hazánk címen, magyar nyelven jelent meg: a korábban nagyrészt német ajkú Győr a 19. század közepére egyre inkább elmagyarosodott. Hasonlóképpen kétnyelvű

[3] Zsupos, 2014, 41. 137. lábji.

[4] Zsupos, 2014, 49., 171., 1. tétel.

[5] Győr, Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár, 1998.

[6] Ld. pl. Zsupos, 2014, 27. és 70. tételeket.

a kötet szöveges része is, a fordító, Tuza Csilla mindent lefordított németre vagy értelemszerűen magyarra, a lábjegyzetekben is. Ez a kétnyelvűség a külföldi kutatók számára is jól, könnyen használhatóvá teszi a katalógust.

Ma, mikor a Hazánk kereskedelmi és szépirodalmi lapot a megyei könyvtár honlapján digitalizálva olvashatjuk, nincs is hiányérzete az olvasónak, teljesen elfogadható a szerző indoklása a Bevezetésben, hogy miért nem került be a lap a kötetbe – néhány más, Győrött napvilágot látott időszaki kiadvánnyal együtt.^[7] Ugyanakkor felvett a szerző több oldalas kiadványokat, melyek egylapos nyomtatványként vannak leírva. A 711 oldalas terjedelem már önmagában is elegendő indok, hogy nem került be a képkatalógusba minden nyomtatvány minden oldala, de a szöveges katalógusrészben talán hasznos lett volna jelezni mindegyik tétel oldalszámát: a 254-es tétel, Haynau tábornoszernagy hirdeteménye és a birodalmi alkotmány, 1849. november 1. 29 oldalas. Ebben az esetben a képkatalógusba befényképezték az első három oldalt és az utolsót, de a képszerkesztés során az oldalszámok levágódtak, így még ez sem segíti az olvasót a tájékozódásban. Hasonlóképpen hiányérzete maradhat az érdeklődőnek a 381. tételnél, a Győr hatósági belső szerkezetét és tanácskozási rendjét megállapító szabályok, 1848. esetében, vagy a Győri Olvasó Társaság névkönyve az 1848. évre c. kiadványnál (425. tétel), utóbbi 16 oldalas, de csak a címlapja található meg a képkatalógusban. A Szücs Zsigmond sűgő tollából származó Játékszini emlékkönyvről (432. tétel) is fontos adatnak vélem a terjedelmet, ezeket a kiadványokat esetleg a könyvtári címléírásnak megfelelően lehetett volna közölni.

Értekes információ a kutatás számára a kinyomtatott példányszám is, amely a hivatalos kiadványoknál, ahol erre van adat, gyakran fel is bukkan. Az 1849. november 1-jén megjelent Olmützi Alkotmányra (254. tétel) vonatkozó levelezés szerint ezer magyar és ezer német nyelvű példányt rendeltek kinyomtatni november 30-án. Ecker János naplóbejegyzése szerint az alkotmány kihirdetését nem siették el: majd két hónappal a megjelenése után, december 26-án tartották meg „A birodalmi alkotmány kihirdetésének »ünnepét«”. Mint Ecker írja, megadták a módját: volt ünnepélyes kihirdetés magyar és német nyelvű beszédekkel a városházán, Te Deum a Székesegyházban s díszebédek, majd este bál a Redoute-ban.^[8]

Szinte napról-napra követhetők a hadi események is a közölt nyomtatványok alapján. Például 1848. december 24-i dátummal még Csány László fő kormánybiztos felhívása jelent meg a magyar hölgyekhez, december 29-én viszont már Windischgrätz herceg rendeletét nyomtatta a Streibig nyomda, melyben „Ezen minden idők történetében hallatlan gazságok és gonoszságok tekintetébül, ezennel Kossuth Lajos, a honvédelmi bizottmány valamennyi tagjait, és az ezek által a’ megyékbe és városokba szétküldött ugynevezett

[7] Uo. 11.

[8] Uo. 132.

kormánybiztosokat »törvényen-kivülieknek és földönfutóknak nyilatkoztatom«, megparancsolván valamennyi hatóságoknak és községeknek a' legszorosabb felelet terhe alatt, hogy őket elfogják..." (158.a tétel). 1849. április 12-én Görgei [!] tábornok felhívását (183. tétel), majd e hó 19-én a Függetlenségi Nyilatkozatot (186. tétel) olvashatjuk - mindkettő alján a hirdetés, hogy Bauer Recsónél[!] kaphatók a nyomtatványok. Köztük azonban 16-án még egy ítélet Nagy Mihály pinnyédi, 4 gyermekes molnárszegéd felett, akit 3 hónap könnyű vasban eltöltendő börtönre ítélt a hadi törvényszék, mivel április 2. éjszakáján boros fővel a katonaságot gyalázta, „egyszersmind ezen néhányszori felkiáltást »Éljen Kossuth« tenni merészelt” (184. tétel).

A májusi, jórészt Lukács Sándor vagy Gyapay Dénes kormánybiztosok aláírásával megjelent rendeletek, felhívások és hirdetések között megjelenik 26-án egy felhívás másnapi „nagyszerű tánczvigalom”-ra, melynek bevételét a Buda ostrománál megsebesült magyar katonák ápolására és felségelésére szánják (206. tétel). Június végén már Haynau proklamációját nyomtatják a győri főhadiszálláson.

A 224. tétel egy Hivatalos tudósítás két fiatalember, a győri születésű Woitic Adolf izraelita és Szwelka Rotias aradi születésű szolga golyó általi kivégzéséről 1849. június 29-én, akik a császári katonák közé vegyülve „e' század embereit hűtlenségre csábítani, lehangolni és bátortalanítani szándékozáva, hamis és felingerlő beszédeket tartottak”. Így vált Woitic Adolf a szabadságharc egyetlen zsidó vértanújává.

Még 1849 augusztusában az utolsó, komáromi utóvédharcok tükröződnek a felhívásokban és a hirdetésekben, melyeket Kossuth, Klapka vagy Ujházi László komáromi kormánybiztos jegyez, de aztán már a cs. kir. városi hadi parancsnokság hirdetéseiivel találkozunk, melyek között érdekesség az a telegraphi tudósítás és két távirati jelentés, melyek augusztus 17-én, 19-én, ill. 26-án keltek (244., 245. és 248. tétel). „Az Osztrák-Magyar Monarchia területén a bécs-brünni vasút mentén épült első távírvonal 1846. december 19-én nyílt meg. Az első magyarországi távíróállomás, amely egy évvel később Pozsonyban, 1847. december 26-án kezdte meg működését, az osztrák kormány tulajdonában volt, és egy „delejtüvel” működött. A szabadságharc idején ez az állomás bezárt, majd Világos után [1849. aug. 13.] nyitották meg újra.”^[9]

A hirdetések, hivatalos kiadványok között az utolsó a Haynau-alapítvány felhívása (1849. dec. 24.) Mendel István ideiglenes polgármester aláírásával, mely két oldalon közli az adakozók névsorát. Ki-ki tehetsége szerint adakozott, Simon János 3 krajcártól Karner Antal megyéspüspök 200 forintjáig (261. tétel).

A katalógus 116 színlapot mutat be, amely ugyancsak egy mulékony műfaja a nyomdatermékeknek. A Márfi Attila győri színháztörténettel foglalkozó munkájában^[10] említett, Hetényi János társulata által előadott agitációs, propaganda

[9] Szekfü, 2007. (Elérhető: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4611&issue_id=478.)

[10] Márfi, 2007.

műsorokról nem maradt fenn színlap, ugyanakkor a szabadságharc forráshi-
ányosnak jelzett időszakából^[11] a győri színháztörténethez 1849. február 12-
június 29. között 81, nagyrészt német nyelvű színlapot talál a kutató a katalógus-
ban. Ez a tény is kitűnően mutatja, hogy a katalógus és az egyéb forrásközlések
együtt teljesebb képet adnak a város történetéről, az itt lakók életéről.

Házasodtak, meghaltak, kereskedtek, eladósodtak és dobra, árverésre kerül-
tek, tanultak és vizsgáztak, vásároltak, cipőt csináltattak, fogat húztak és
sorsjegyet jegyeztek, színházba jártak – egyszerűen éltek a lehetőségek szerint
mindennapi életüket – a győriek a forradalom és a szabadságharc idején is.

Az aprónyomtatványok közé a városi intézmények kiadványai, jelentései,
iskolai névsorok, árszabások, számolócédulák, sorsjegyek, árverési hirdeté-
nyek, reklám szórólapok kerültek, melyek között nagyon sok, a hétköznapiakra
vonatkozó érdekesség található: beszállásolási utalványok (382–386. tétel);
nyugtató a „Kossuthféle magyar bankjegy” beszolgáltatásáról (387–388.
tétel). Az útlevelek (391–394. tétel) között például a Németh János tényői lakos
számára, 2 hétre kiállított Úti levél arra szolgált, hogy tulajdonosa 1849. július
9-én „Utaz Győről az austriai tábor után Bábolna s más közel fekvő helységekre
lovai felkeresése végett” (393. tétel). Egy 1849. március 10-i, heti jegyzék szerint
a mosónők napibére 27 krajcár (399. tétel), amiből az ez évi novemberi árszabá-
sok szerint pl. 1 font marhahúst és másfél 7 latos cipőt vásárolhattak.

Rác Antal tanítónak három „Jelentése” maradt fenn (1848. június 30.,
november 5. és 1849. június 7.), melyek alapján nyomon követhetők a lakhelyei
is (421–423. tétel). Szilágyi német nyelvtanító „az újabb időben szükségesebbé
vált német nyelv’ megtanítására” hirdeti magát a hosszú unalmas tél alatt (424.
tétel). Ludasy Rafus táncművész divatos táncok tanítását vállalta 1848. augusz-
tus 28-i hirdetésében (441. tétel).

Különösen érdekes Borovics Móric utazó fényképész hirdetése, melyben
Daguerre-képeit ajánlja színekkel (436. tétel). Mivel a dagerrotípiát a színes tech-
nika felfedezéséig (1861) a fotók színezésével, vagy színes kerettel tették élet-
szerűbbé, a hirdetésből nem derül ki, hogy a vándor fényképésznek „a legújabb
találmány szerint kiolthatatlan és színes” képei milyen technikával készültek.
Azért is újdonsággal szolgál ez a hirdetés, mert nevezett fényképész nem szere-
pel az eddigi szakirodalomban!

Szemezgetésünk során az alkalmazkodásnak két érdekes példájával talál-
kozhatunk még: Heuffel a piper és nürnbergi áru kereskedésében nemzetőri
egyenruhákra való kellékeket árult (439. tétel), Ilyés János újonnan nyitott posz-
tőkereskedését pedig „A nemzeti lobogóhoz” címezte (442. tétel).

[11] „A forradalmi időszakban a helyi színház országosan is vezető szerepet játszott, akkor, amikor az ország számos színházát bezárták: 1848 kora nyarán például Hetényi József társulata agitációs, propaganda műsorokat játszott a publikumnak... A szabadságharc idejéről szinte semmilyen forrással nem rendelkezünk...” (Uo. 48.)

Noha a bemutatott időszak már a Streibig-nyomda működésének a vége, ebben az időszakban már Sauervein Viktor bérlte a nyomdát, mégis úgy gondolom, a katalógust (a szerző szándékán túlmutatva) az első lépésként tarthatjuk számon a Streibig-nyomda által készített kiadványok repertóriumához.

A katalógus révén ezeknek a ritka nyomtatványoknak a védelmét, állagmegővését is jobban teljesíthetik az őrző intézmények, hiszen nem kell már az érdeklődők, kutatók kezébe adni ezeket a ritka, egyedi nyomtatványokat sem, tanulmányozhatják a kötetben megjelent képek és a szöveges katalógusrészben található információk alapján. Ez így együtt lényegesen többet is nyújt a kutatónak, mintha „csak” a nyomtatványt kapná kézhez, hiszen értelmező információkat kap a közölt források révén (a teljesség igény nélkül pl. 26., 53., 57. tétel).

Zsupos Zoltán magásra tette a mércét, remélhetőleg folytatódik – és ilyen színvonalon és minőségben – a nyomtatott források kiadásának a sora.

Jól mutatja a könyv jelentőségét, hogy szerzője a kötet és az azt megalapozó kutatás elismeréseként a 2014. évi Herczegh Géza Nemzetközi Jogi Emlékéremben és Ösztöndíjban részesült.

IRODALOM

- Márfi Attila (2007): *Források és ritkaságok a győri színjátszás történetéből a 17. század elejétől 1849-ig*. Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr.
- Szekfü András (2007): *Elektronikus kommunikáció és esélyegyenlőség Magyarországon – történeti áttekintés 1847-től napjainkig II*. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 54. évf. 1. sz. Elérhető: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4611&issue_id=478.
- Zsupos Zoltán (2014): *Hirdetmények, színlapok, aprónyomtatványok. Győr 1848-1849. Kundmachungen, Theaterzettel, Kleindrucksachen. Raab 1848-1849*. Römer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Győr. 711 p. (A Römer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum Katalógusai, 1.)

•
Mattis Teutsch János, Zene (A csellós), 1957